

‘સમયસાર’ ૧૧૦ કળશનો ભાવાર્થ છે. ‘જ્યાં સુધી...’ યથાખ્યાત ચારિત્ર થતું નથી. ભાવાર્થમાં છે. આત્મામાં પૂર્ણ ચારિત્ર યથા જેવું અંતર ચારિત્રનું સ્વરૂપ છે તેવું પર્યાયમાં યથાર્થ ચારિત્ર પ્રગટ (ન) થાય ‘ત્યાં સુધી સમ્યગ્દષ્ટિને...’ યથાખ્યાત પૂર્ણ ચારિત્ર – સ્વરૂપની રમણતા પૂરી ન થાય ‘ત્યાં સુધી સમ્યગ્દષ્ટિને બે ધારા રહે છે...’ બે ધારા એટલે એક જ્ઞાનધારા અને એક શુભાશુભ વિકારધારા. શુભાશુભ કર્મધારા (અને જ્ઞાનધારા) બેય લીધા. શુભ અને અશુભ પરિણામ એ પણ હોય છે અને જ્ઞાનધારા (એટલે કે) શુદ્ધ સ્વરૂપની જેવી અનુભવદશા થઈને જે શુદ્ધ પરિણતિ થઈ છે એને અહીંયાં જ્ઞાનધારા કહે છે. એટલે શુદ્ધ પરિણતિ થઈ એને અહીંયાં જ્ઞાનધારા કહે છે.

‘તે બન્ને સાથે રહેવામાં કાંઈ પણ વિરોધ નથી.’ શુદ્ધ પરિણતિ પણ હોય અને પુણ્ય-પાપના ભાવ પણ હોય. બે રહેવામાં વિરોધ નથી. વિરોધ નથી એટલે ? હોય છે. આત્માનું સમ્યગ્દર્શન – શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ પૂર્ણ ધ્રુવ, તેને ધ્યેયમાં લઈ અને જે સમ્યગ્દર્શનમાં અનુભવ થાય તે શુદ્ધ ધારા તો સદાય રહે છે અને એની સાથે શુભાશુભ પરિણામના ભાવ પણ સાથે હોય છે. એ ‘સાથે રહેવામાં કાંઈ પણ વિરોધ નથી.’

‘(જેમ મિથ્યાજ્ઞાનને અને સમ્યગ્જ્ઞાનને પરસ્પર વિરોધ છે...)’ મિથ્યાજ્ઞાન હોય અને તે વખતે સમ્યક્જ્ઞાન પણ હોય એમ ન હોય. મિથ્યાદષ્ટિ પણ હોય અને સમ્યક્દષ્ટિપણું પણ હોય એવું ન હોઈ શકે. બેય(માં) તદ્દન વિરોધ છે.

મુમુક્ષુ :- ત્રીજે ગુણસ્થાને હોય છે.

ઉત્તર :- ત્રીજે શું છે ? ત્રીજે અનંતાનુબંધીનો ઉદય નથી, મિશ્ર છે. પણ એ તો અંતર્મુહૂર્તની મિશ્રની સ્થિતિ છે.

અહીંયાં તો ચારિત્રમોહનો ઉદય અને નિર્મળ ધારા બેયની વાત કરવી છે. સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાન અને જેટલે અંશે શુદ્ધતા થઈ એ ધારા તો સદાય રહે છે અને તેમાં જેટલી

કમી છે એટલો શુભાશુભ ભાવ પણ થાય. એ બેને સાથે રહેવામાં વિરોધ નથી.

મિશ્રમાં તો જરી અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિ છે. કુદેવને પણ માને અને સુદેવને પણ માને એવી એક સૂક્ષ્મ સાધારણ વાત છે.

અહીંયાં તો રાગધારા અને આત્માની શુદ્ધિધારાની વાત છે. ચારિત્રમોહનો ઉદય હોય, રાગ-દ્વેષ હોય, વિષયકષાય પણ હોય અને એક બાજુ આત્માની તરફની દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને નિર્મળતા પણ હોય. યથાખ્યાત ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી બે ધારા હોય છે.

‘તેમ કર્મસામાન્યને અને જ્ઞાનને વિરોધ નથી.’ મિથ્યાજ્ઞાન અને સમ્યક્જ્ઞાન એક સમયમાં બે સાથે હોઈ શકે નહિ. એમ કર્મસામાન્ય. સામાન્ય એટલે શુભ-અશુભ. શુભ હો કે અશુભ ભાવ હો અને આત્માની શુદ્ધતા. સમ્યક્દર્શનની શુદ્ધતા, જ્ઞાનનું અંશે વેદન અને સ્વરૂપનું આચરણ વગેરે. એવી ધારા (સાથે રહેવામાં) વિરોધ નથી. કર્મસામાન્ય એટલે શુભાશુભ ભાવ અને આ બાજુમાં સ્વભાવને આશ્રયે થયેલી શુદ્ધતા, બેયને એકસાથે રહેવામાં વિરોધ નથી.

‘તે સ્થિતિમાં કર્મ પોતાનું કાર્ય કરે છે...’ આહા..હા...! શુભાશુભ ભાવ થાય એ પોતાનું બંધનું કાર્ય કરે છે. કોઈ વખતે એમ આવે કે, સમ્યક્દૃષ્ટિને બંધ નથી. ત્યાં એકાંત તાણી લે એમ નહિ. એ તો દૃષ્ટિના જોરની અપેક્ષાએ બંધ નથી અને ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે એમ પણ કહ્યું. પણ એ ભોગનો ભાવ કંઈ નિર્જરાનો હેતુ નથી. એ ભાવ હોય છે, એ ભાવ પોતાનું બંધનું કાર્ય કરે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્દૃષ્ટિનો ભોગ તો નિર્જરાનો હેતુ કહેવાય છે.

ઉત્તર :- ઈ તો દૃષ્ટિના જોરની અપેક્ષાએ વાત છે. (બાકી) ભોગ છે એ રાગ છે. રાગ છે એ બંધનું કારણ છે. ઈ તો દૃષ્ટિના જોરની અપેક્ષાએ શુદ્ધ ચૈતન્ય ધ્રુવ ઉપર જોર છે (એટલે કહ્યું). પરમ સ્વભાવભાવ પારિણામિક ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ, એના આશ્રયમાં પડ્યો છે એ જોરથી એને રાગાદિ આવે એ ખરી જશે એમ કહે. આ..હા...! જેમ ભગવાનને હાલવા-ચાલવાનો ઉદય આવે છે એ પણ ખરી જાય છે. ક્ષાયિકભાવ છે ને !

અહીંયાં તો પુણ્ય-પાપના ભાવમાંથી ગમે તે કર્મસામાન્ય હો, રૌદ્રધ્યાન પણ હોય. પાંચમે ગુણસ્થાને, લ્યો ! છઠ્ઠે આર્તધ્યાન હોય, ચોથે-પાંચમે રૌદ્રધ્યાન હોય. એવા બે ભાગ હોય છે. તેથી તેમાં ‘કર્મ પોતાનું કાર્ય કરે છે...’ શુભ-અશુભ ભાવ આવે એ બંધનું કાર્ય કરે અને ‘જ્ઞાન પોતાનું કાર્ય કરે છે.’ જ્ઞાન એટલે શુદ્ધ પરિણતિ હો ! પર્યાયમાં જેટલું સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન શુદ્ધ થયું છે એટલું જ્ઞાન પોતાનું કાર્ય કરે. એટલે કે, એ તો નિર્જરાનું કાર્ય કરે. આહા..હા...! એક સમયમાં બે હોઈ શકે છે. અંધકાર અને પ્રકાશમાં વિરોધ છે, એમાં અવિરોધ નથી. પ્રકાશ હોય ત્યાં અંધકાર ન હોય અને અંધકાર હોય ત્યાં પ્રકાશ ન હોય. એમ આ વિરોધ નથી. ચૈતન્યની દ્રવ્યદૃષ્ટિ ધ્રુવ(ને) ધ્યેય કરીને જ્યાં શુદ્ધ ચૈતન્ય પર્યાયમાં

પ્રગટ્યું છે (ત્યાં) અનંત ગુણની શુદ્ધિનો અંશ પ્રગટ્યો છે. આહા..હા...! તે અનંત ગુણની શુદ્ધિનો અંશ જે પ્રગટ્યો છે તે પોતાનું કાર્ય કરે. જાણવા-દેખવાનું કે નિર્જરાનું (કાર્ય કરે) અને પુણ્ય-પાપ ભાવ બંધનું કાર્ય કરે.

‘જેટલા અંશ શુભાશુભ કર્મધારા છે...’ આ..હા...! પુણ્ય અને પાપના જેટલે અંશે ભાવ છે ‘તેટલા અંશે કર્મબંધ થાય છે...’ લ્યો ! એક કોર એમ કહ્યું કે, સમકિતીને બંધ નથી. એમાંથી લોકો પકડે, જુઓ ! સમકિતીને (બંધ નથી). ‘દીપચંદ્રજી’એ ઈ પકડ્યું હતું ને ! કે, સમકિતીને દુઃખ હોય નહિ. અહીં કહે છે, શુભાશુભ ભાવ છે (તો) દુઃખ હોય. જ્યાં સુધી યથાખ્યાત ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી થોડો આનંદનો પણ અનુભવ હોય અને શુભાશુભ ભાવનું દુઃખનું પણ વેદન હોય. આહા..હા...! પોતાના પક્ષમાં પકડાય જાય ને ત્યારે આકરું પડે. એને છૂટવું આકરું પડે.

અહીં તો યથાખ્યાત ચારિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી મુનિ છઠ્ઠે ગુણસ્થાને હોય એને જેટલી શુદ્ધિ પ્રગટી છે એ તો નિર્જરાનું કામ કરે પણ એની સાથે પંચ મહાવ્રત આદિના પરિણામ છે એ બંધનું કામ કરે. આહા..હા...! બે એ રીતે રહેવાને વિરોધ નથી.

‘જેટલા અંશે શુભાશુભ કર્મધારા છે તેટલા અંશે કર્મબંધ થાય છે...’ ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’માં પણ લીધું છે ને ! ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’માં ત્રણ ગાથા આવે છે ને ! જેટલે અંશે રાગ એટલે અંશે બંધ અને જેટલે અંશે ધર્મ – સમ્યગ્દર્શન, તેટલે અંશે નિર્જરા. ત્રણ ગાથા છે – દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર. ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’ ! કઈ અપેક્ષાએ કથન છે એમ ન સમજે (પછી) એકાંત તાણે કે, સમ્યગ્દર્શન થયું એટલે પછી એને ઉદય આવીને ખરી જાય છે. ઉદય આવી ખરી જાય છે પણ ઉદયમાં જોડાય છે કે નહિ ? જોડાતો ન હોય તો તો વીતરાગ થઈ જાય. આ..હા...! એટલું પોતાની દશામાં પરાધીન (થઈને) કર્તા-ભોક્તાના પરિણામ થાય. જ્ઞાનનયમાં એમ કહ્યું કે, જ્ઞાનીને પણ કર્તા અને ભોક્તાના પરિણામ થાય છે. પણ એ કર્તા-ભોક્તાના જેટલા અશુદ્ધ પરિણામ છે એ બંધનું કારણ છે અને જેટલી દ્રવ્યને આશ્રયે શુદ્ધતા થઈ છે એ પવિત્રતાનું કારણ છે. આહા..હા...! ‘જેટલા અંશે જ્ઞાનધારા છે તેટલા અંશે કર્મનો નાશ થતો જાય છે.’ જોયું ? એટલા અંશે કર્મ નિર્જરે છે.

‘વિષય-કષાયના વિકલ્પો...’ હોય છે. આહા..હા...! સમ્યક્દષ્ટિ છ ખંડના રાજમાં પડ્યો હોય, ઇન્નુ હજાર સ્ત્રી હોય, એના તરફનો રાગ પણ હોય અને આત્મા તરફના સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધતા પણ હોય. બેય સાથે હોય છે. ‘વિષય-કષાયના વિકલ્પો...’ હોય કે ‘વ્રત-નિયમના વિકલ્પો...’ પેલા અશુભ લીધા અને આ શુભ (લીધા). ‘શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર સુદ્ધાં...’ શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર શબ્દે વિકલ્પ છે. એ સુદ્ધાં ‘કર્મબંધનું કારણ છે;...’ આહા..હા...! શુદ્ધ છું, પવિત્ર છું એવો જે વિકલ્પ ઊઠે છે એને અહીં વિચાર કહીને એ બંધનું કારણ (કહ્યું

છે). આહા..હા...!

જેટલે અંશે વીતરાગ સ્વરૂપ પ્રભુ છે, એને આશ્રયે જેટલે અંશે વીતરાગતા પ્રગટી છે તેટલે અંશે કર્મની નિર્જરા છે. આ..હા...! જેટલી સ્વને આશ્રયે પરિણતિ પ્રગટી છે એ નિર્જરાનું કારણ છે અને પરલક્ષે જેટલા શુભાશુભ થયા એટલું બંધનું કારણ છે. આ..હા...!

મુમુક્ષુ :- વિષય-કષાય અને વ્રતમાં પરસ્પર અંતર છે ?

ઉત્તર :- શુભાશુભ છે ને ! ભલે નામ નથી. આ આવ્યું ને ! કર્મધારા આવી ને ! 'ચાવત્ જ્ઞાનસ્ય કર્મવિરતિઃ' પૂર્ણ થઈ નથી એમ એમાં આવ્યું ને ! કર્મમાં આવી ગયું કે નહિ ? કર્મવિરતિ પૂર્ણ થઈ નથી ત્યાં શુભાશુભ ભાવ છે. આવ્યું કે નહિ ? 'અવશતઃ ચત્ કર્મ સમુલ્લસતિ' એ અંદર આવ્યું. એને પરાધીનપણે કર્મ એટલે શુભાશુભ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. (મૂળ) કળશમાં છે. 'અવશતઃ ચત્ કર્મ સમુલ્લસતિ' જોયું ? '(જબરજસ્તીથી) જે કર્મ પ્રગટ થાય છે અર્થાત્ ઉદય થાય છે...' એ શુભાશુભ છે, તે બંધાય છે. આહા..હા...! સામાન્ય બંધનું કારણ કીધું એમાં શુભાશુભ ભાવ આવી ગયા. 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'ના કળશના પાઠમાં આવી ગયા. કર્મસામાન્ય અને એકકોર જ્ઞાનધારા. કર્મસામાન્યમાં શુભાશુભ આવ્યા. આહા..હા...!

'શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર સુદ્ધાં - કર્મબંધનું કારણ છે; શુદ્ધ પરિણતિરૂપ જ્ઞાનધારા જ મોક્ષનું કારણ છે.' એક આત્મા પવિત્ર શુદ્ધ ચૈતન્ય ધ્રુવ જ્ઞાયકભાવ, એને આશ્રયે જે પરિણતિ થઈ તેટલી જ જ્ઞાનધારા (છે), એ મોક્ષનું કારણ છે. કેમકે આત્મા પોતે મોક્ષસ્વરૂપ છે, અબંધસ્વરૂપ છે, મુક્તસ્વરૂપ છે. એને અવલંબે જેટલી પરિણતિ થઈ તે બધી મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...! અને તે ક્ષણે જેટલા વિષય-કષાયના પરિણામ, શુભાશુભ ભાવ થાય કે દયા, દાન, વ્રતના (ભાવ) થાય એ બંધનું કારણ છે. એક ક્ષણમાં બે રહેવામાં વિરોધ નથી. વિરોધ નથીનો અર્થ એવો નથી કે, શુદ્ધ પરિણતિથી રાગ છે તે વિરોધ નથી. એ શુદ્ધ પરિણતિથી તો વિરોધ છે પણ અહીં સાથે રહેવામાં વિરોધ નથી. એમ. નહિતર શુદ્ધ પરિણતિથી તો શુભાશુભ ભાવ વિરોધ છે. વિરોધ છે, વિરોધ ભાવ આવ્યું હતું ને ? વિરોધ ભાવ. પણ એ તો પવિત્રતાની દશાની અપેક્ષાએ વિરોધ છે એમ કહ્યું પણ સાથે રહી શકે નહિ એમ વિરોધ નથી. સમ્યગ્દર્શનની સાથે જેમ મિથ્યાદર્શન રહી શકે નહિ એમ અહીંયાં શુદ્ધ પરિણતિની સાથે શુભાશુભ ભાવ રહી શકે નહિ એમ નથી. આહા..હા...!

કોઈ ઠેકાણે એમ કીધું હોય કે ભઈ, સમ્યક્દષ્ટિને તો જે કંઈ ઉદય છે એ ખરી જાય છે. નિર્જરાની ગાથામાં આવે છે, ઇન્દ્રિયનો ભોગ છે એ બધો નિર્જરી જાય છે. જુઓ ! ('નિર્જરા અધિકાર'ની) પહેલી ગાથા. કઈ અપેક્ષાએ કહે છે ? એ શુદ્ધતાના જોરે. નહિતર ત્યાં ગાથામાં તો સચેત-અચેતનો ભોગ પણ લીધો છે. સચેત-અચેતનો ભોગ પણ નિર્જરાનો હેતુ છે એમ કીધું. 'ઉવભોગમિંદિયોહિં' આ..હા...! એ તો સ્વભાવની દષ્ટિ તરફ ઢળી ગયેલો

ભાવ, અલ્પ જે પરને આશ્રયે રહ્યો એને ગૌણ કરીને બંધનું કારણ નથી એમ કહ્યું છે. આહા..હા...! એમ કરીને કોઈ સ્વચ્છંદી થઈ જાય કે, સમ્યક્દષ્ટિ થયો હવે પછી ગમે તેટલા વિષય-કષાય સેવું તો મારે બંધ નથી એમ નહિ ચાલે. આહા..હા...!

જેટલે અંશે વિષય-કષાયના પરિણામ, શુભાશુભ ભાવ જેટલે અંશે થાય તેટલે અંશે બંધન છે, તેટલે અંશે દુઃખ છે, તેટલે અંશે આસ્રવ છે. આહા..હા...! એકસાથે રહેવામાં વિરોધ નથી એટલું અહીં સિદ્ધ કરવું છે.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

મગ્નાઃ કર્મનયાબલમ્બનપરા જ્ઞાનં ન જાનન્તિ યન્-
મગ્ના જ્ઞાનનયૈષિણોઽપિ યદતિસ્વચ્છન્દમન્દોદ્દમાઃ ।
વિશ્વસ્યોપરિ તે તરન્તિ સતતં જ્ઞાનં ભવન્તઃ સ્વયં
યે કુર્વન્તિ ન કર્મ જાતુ ન વશં યાન્તિ પ્રમાદસ્ય ચ । ૧૧૧ ॥

હવે કર્મ અને જ્ઞાનનો નયવિભાગ બતાવે છે :-

શ્લોકાર્થ :- (કર્મનયાબલમ્બનપરાઃ મગ્નાઃ) કર્મનયના આલંબનમાં તત્પર (અર્થાત્ કર્મનયના પક્ષપાતી) પુરુષો ડૂબેલા છે (યત્) કારણ કે (જ્ઞાનં ન જાનન્તિ) તેઓ જ્ઞાનને જાણતા નથી. (જ્ઞાનનય-ૈષિણઃ અપિ મગ્નાઃ) જ્ઞાનનયના ઇચ્છક (અર્થાત્ પક્ષપાતી) પુરુષો પણ ડૂબેલા છે (યત્) કારણ કે (અતિસ્વચ્છન્દમન્દ-ઉદ્દમાઃ) તેઓ સ્વચ્છંદથી અતિ મંદ-ઉદ્દમી છે (સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો પુરુષાર્થ કરતા નથી. પ્રમાદી છે અને વિષયકષાયમાં વર્તે છે). (તે વિશ્વસ્ય ઉપરિ તરન્તિ) તે જીવો વિશ્વના ઉપર તરે છે કે (યે સ્વયં સતતં જ્ઞાનં ભવન્તઃ કર્મ ન કુર્વન્તિ) જેઓ પોતે નિરંતર જ્ઞાનરૂપ થતા - પરિણમતા થકા કર્મ કરતા નથી (ચ) અને (જાતુ પ્રમાદસ્ય વશં ન યાન્તિ) ક્યારેય પ્રમાદને વશ પણ થતા નથી (-સ્વરૂપમાં ઉદ્દમી રહે છે).

ભાવાર્થ :- અહીં સર્વથા એકાંત અભિપ્રાયનો નિષેધ કર્યો છે કારણ કે સર્વથા એકાંત અભિપ્રાય જ મિથ્યાત્વ છે.

કેટલાક લોકો પરમાર્થભૂત જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને તો જાણતા નથી અને વ્યવહાર દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ ક્રિયાકાંડના આડંબરને મોક્ષનું કારણ જાણી તેમાં તત્પર રહે છે - તેનો

પક્ષપાત કરે છે. આવા કર્મનયના પક્ષપાતી લોકો - જેઓ જ્ઞાનને તો જાણતા નથી અને કર્મનયમાં જ ખેદખિન્ન છે તેઓ - સંસારમાં ડૂબે છે.

વળી કેટલાક લોકો આત્મસ્વરૂપને યથાર્થ જાણતા નથી અને સર્વથા એકાંતવાદી મિથ્યાદષ્ટિઓના ઉપદેશથી અથવા પોતાની મેળે જ અંતરંગમાં જ્ઞાનનું સ્વરૂપ ખોટી રીતે કલ્પી તેમાં પક્ષપાત કરે છે. પોતાની પરિણતિમાં જરાય ફેર પડ્યા વિના તેઓ પોતાને સર્વથા અબંધ માને છે અને વ્યવહાર દર્શનજ્ઞાનચારિત્રના ક્રિયાકાંડને નિરર્થક જાણી છોડી દે છે. આવા જ્ઞાનનયના પક્ષપાતી લોકો જેઓ સ્વરૂપનો કાંઈ પુરુષાર્થ કરતા નથી અને શુભ પરિણામોને છોડી સ્વચ્છંદી થઈ વિષય-કષાયમાં વર્તે છે તેઓ પણ સંસારસમુદ્રમાં ડૂબે છે.

મોક્ષમાર્ગી જીવો જ્ઞાનરૂપે પરિણમતા થકા શુભાશુભ કર્મને હેય જાણે છે અને શુદ્ધ પરિણતિને જ ઉપાદેય જાણે છે. તેઓ માત્ર અશુભ કર્મને જ નહિ પરંતુ શુભ કર્મને પણ છોડી, સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાને નિરંતર ઉદમવંત છે - સંપૂર્ણ સ્વરૂપસ્થિરતા થતાં સુધી તેનો પુરુષાર્થ કર્યા જ કરે છે. જ્યાં સુધી, પુરુષાર્થની અધૂરાશને લીધે, શુભાશુભ પરિણામોથી છૂટી સ્વરૂપમાં સંપૂર્ણપણે ટકી શકાતું નથી ત્યાં સુધી - જોકે સ્વરૂપસ્થિરતાનું અંતર-આલંબન (અંતઃસાધન) તો શુદ્ધ પરિણતિ પોતે જ છે તોપણ - અંતર-આલંબન લેનારને જેઓ બાહ્ય આલંબનરૂપ કહેવાય છે એવા (શુદ્ધ સ્વરૂપના વિચાર આદિ) શુભ પરિણામોમાં તે જીવો હેયબુદ્ધિએ પ્રવર્તે છે, પરંતુ શુભ કર્મોને નિરર્થક ગણી છોડી દઈને સ્વચ્છંદપણે અશુભ કર્મોમાં પ્રવર્તવાની બુદ્ધિ તેમને કદી હોતી નથી. આવા જીવો - જેઓ એકાંત અભિપ્રાય રહિત છે તેઓ - કર્મનો નાશ કરી, સંસારથી નિવૃત્ત થાય છે. ૧૧૧.

શ્લોક ૧૧૧ ઉપર પ્રવચન

‘હવે કર્મ અને જ્ઞાનનો નિયતિભાગ બતાવે છે :-’ હવે ૧૧૧ શ્લોક આવ્યો.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

મગ્નાઃ કર્મનયાબલમ્બનપરા જ્ઞાનં ન જાનન્તિ યન્-

મગ્ના જ્ઞાનનયૈષિણોઽપિ યદતિસ્વચ્છન્દમન્દોદ્યમાઃ ।

વિશ્વસ્યોપરિ તે તરન્તિ સતતં જ્ઞાનં ભવન્તઃ સ્વયં

યે કુર્વન્તિ ન કર્મ જાતુ ન વશં યાન્તિ પ્રમાદસ્ય ચ ॥૧૧૧॥

આહા...હા...! ‘પુણ્ય-પાપ’ વ્યાખ્યાનનો આ કળશ છે. (કર્મનયાવલમ્બનપરાઃ મગ્નાઃ) ‘કર્મનયના આલંબનમાં તત્પર...’ એટલે કે વ્રત ને તપ ને ભક્તિ ને પૂજાનો જેને પક્ષ છે

કે એનાથી મારું કલ્યાણ થશે એ '(કર્મનયના પક્ષપાતી) પુરુષો ડૂબેલા છે...' આ..હા..હા...! વ્રત ને તપ ને ભક્તિ, પૂજા ને શુદ્ધ... શુદ્ધ... શુદ્ધ હું એવો જે વિકલ્પ, એ પણ બંધનું કારણ છે એમ ન માનતા, એ નિર્જરા, ધર્મ છે એમ માને ઈ ડૂબી ગયા છે. આહા..હા...! એ સંસારમાં મિથ્યાત્વમાં ડૂબી ગયા છે. આહા..હા...! મિથ્યાત્વ એ સંસાર છે.

આત્માની પર્યાય સિવાય સંસાર કાંઈ દૂર રહેતો નથી. એથી જે શુભાશુભ ભાવ થાય અને એમ માને કે, આ બંધનું કારણ નથી, મને લાભનું કારણ છે, એવી જે મિથ્યાદષ્ટિ, એ મિથ્યાદષ્ટિ એ સંસાર છે. આ..હા...! એ મિથ્યાત્વમાં ડૂબી ગયા છે એમ કહે છે. આહા..હા...! દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામથી કલ્યાણ થશે એમ માનનારા મિથ્યાત્વમાં ડૂબી ગયા છે. આ..હા...! છે ? 'કર્મનયના આલંબનમાં તત્પર પુરુષો ડૂબેલા છે...' આહા..હા...!

'કારણ કે તેઓ જ્ઞાનને જાણતા નથી.' સ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ ! એ શુદ્ધ છે તેની પરિણતિને પ્રગટ કરતા નથી અને જાણતા નથી. આહા..હા...! રાગની ક્રિયા છે એમાં જે સર્વસ્વ માનીને બેઠા છે એ મિથ્યાત્વમાં ડૂબી ગયા, સંસારમાં ડૂબીને પડ્યા છે. આહા..હા...! કેમ ? કે, (જ્ઞાનં ન જાનન્તિ) ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ શુદ્ધ ચૈતન્ય વીતરાગમૂર્તિ, એને તો એ પર્યાયમાં જાણતા નથી, પર્યાયમાં એને અનુભવતા નથી, પર્યાયમાં એને શ્રદ્ધા, જ્ઞાનમાં લેતા નથી. આહા..હા...! તે કારણે જ્ઞાનને એટલે આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ એને નથી તેથી તે મિથ્યાત્વમાં ડૂબી ગયેલા છે. આ..હા..હા...!

(જ્ઞાનનય-ણ્ણ: અપિ મગ્ના:) 'જ્ઞાનનયના ઈચ્છક...' ઈચ્છક કીધા છે. જ્ઞાનનય પ્રગટ્યું છે એમ નહિ. અનુભવ પ્રગટ્યો છે એમ નહિ. આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એ અનુભવમાં આવ્યો છે એમ નહિ, ફક્ત જ્ઞાનના ક્ષયોપશમની ધારાને ઈચ્છ્યા કરે છે. ઉઘાડ થયો એટલે જાણે અમને જ્ઞાન થઈ ગયું ! આહા..હા...! 'જ્ઞાનનયના...' 'ણ્ણ:' શબ્દ છે ને ! જ્ઞાનનયના શોધનારા, જ્ઞાન પ્રગટ્યું નથી. જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ! એ દષ્ટિમાં, જ્ઞાનમાં અને પરિણતિમાં આવ્યો નથી. ફક્ત જ્ઞાનના ક્ષયોપશમમાં... આ..હા...! તેના ઈચ્છક 'અર્થાત્ પક્ષપાતી)...' જ્ઞાન ઉઘડ્યું એનો ફક્ત પક્ષપાતી કે અમને આનાથી મોક્ષ થશે. ભલે અમે વિષય-કષાય ગમે તેટલા સેવીએ પણ અમારે આ જ્ઞાન થયું એનાથી મુક્તિ થશે. એ પણ ડૂબી ગયા છે. આ..હા...!

જેમ પુણ્ય-પાપના પક્ષકાર મિથ્યાત્વમાં ડૂબ્યા છે એમ જ્ઞાન-પરિણતિ, શુદ્ધ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન છે નહિ, અનુભવ અંતર વસ્તુ નથી, અંતર (સ્વરૂપ) સન્મુખ દષ્ટિ થઈ નથી, અંતર્મુખ કરતો નથી. ફક્ત વર્તમાનમાં જ્ઞાનના ક્ષયોપશમ દ્વારા અમને આ ધર્મ થયો એમ માને એ પણ મિથ્યાત્વમાં ડૂબી ગયા છે. આહા..હા...! અમે સમ્યક્દષ્ટિ છીએ, અમને હવે વિષય-કષાય ભોગવવામાં શું વાંધો છે ? એમ માનનારા (મિથ્યાત્વમાં ડૂબી ગયા છે). આહા..હા...! વિષય-કષાય ભાવ, ભાઈ ! દુઃખરૂપ છે. ભગવાનનો સ્વભાવ તો આનંદ છે. એ આનંદની

ધારા જેને પ્રગટી નથી અને ફક્ત જ્ઞાનના ઉઘાડની વાતું કરીને વિષય-કષાયમાં એકાકાર લીન થઈ ગયા છે એ ડૂબી ગયા છે. આહા..હા...!

બે વાત કરી. શુભ-અશુભ ભાવને મોક્ષ માનનારા એ ડૂબી ગયા છે, એને શુદ્ધતાનું ભાન નથી અને અહીં જ્ઞાનના ક્ષયોપશમમાં શુદ્ધતાનો અનુભવ નથી. તેમ શુદ્ધતા તરફ મંદ ઉદમ છે. પાઠ છે ને ? 'મન્દ-ઉદમ્મા:' આ..હા...! તે તરફનો પુરુષાર્થ મંદ છે અને વિપરીત ભાવમાં તીવ્ર પુરુષાર્થ છે. શુભાશુભ ભાવ, વિષય-કષાયના ભાવમાં... આ..હા...! તીવ્ર ઊંધો ભાવ છે. 'પ્રમાદી છે,...' પ્રમાદના પોટલા ! અંદર જ્ઞાનનું ભાન ન મળે અને અમે જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છીએ એવું જ્ઞાનના ક્ષયોપશમની એકલી દશાથી અંતર્મુખના વલણની દશા વિના આ ઉઘાડથી જ મને ધર્મની પ્રાપ્તિ થશે, એ પણ કહે છે જ્ઞાનના ઇચ્છકો (એને) સ્વભાવનું ભાન નથી અને વિષય-કષાયમાં તલ્લીન થઈ ગયા છે એ પણ ડૂબશે. આહા..હા...! આવું છે.

'જ્ઞાનનયના...' 'एषिणः' એમ કીધું ને ? એ તો ફક્ત ઇચ્છક છે. વસ્તુ ઉઘડી નથી. તેમ અંતર્મુખ પ્રયત્ન છે નહિ. શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ, તેના પ્રત્યેનું વલણ પણ નથી. આ..હા...! ભાવાર્થમાં છે, આમાં - અર્થમાંય છે. જેઓ સ્વરૂપનો કાંઈ પુરુષાર્થ કરતા નથી - જેઓ સ્વરૂપનો કાંઈ પુરુષાર્થ કરતા નથી. નીચે છે. પેલામાંય છે - 'મન્દ-ઉદમ્મા:' છે ને ? એવો શબ્દ છે ને ? આ..હા...! (અતિસ્વચ્છન્દમન્દ-ઉદમ્મા:) એમ છે ને ? કેવા છે ? ડૂબેલા કેમ છે ? કે, 'તેઓ સ્વચ્છંદથી અતિ મંદ-ઉદમ્મી છે...' સ્વરૂપ તરફનો પ્રયત્ન જ નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપનો પ્રયત્ન જ નથી.

ઉત્તર :- હા, એ નથી. સ્વરૂપ જે શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એ તરફનું વલણ જ નથી. તેના તરફનો ઝુકાવ જ નથી અને સ્વચ્છંદ સેવીને જ્ઞાનના ઉઘાડને નામે વિષય-કષાય સેવીએ તોપણ અમને બંધ નથી (એમ માનનારા) ડૂબી ગયા છે. આહા..હા...! વસ્તુ તો આ જેટલે અંશે જેમ છે તેમ છે આ. આહા..હા...! જ્ઞાનના ઉઘાડના નામે અમે પંડિત છીએ, અમને જાણપણું છે (અને) અમને 'નિર્જરા અધિકાર'માં કહ્યું છે કે, અરતિભાવે સેવતા એને બંધ નથી. આવે છે ને ? એનો અમને પ્રેમ નથી અને અમે સેવીએ છીએ. પણ પ્રેમ નથી અને સેવીએ છીએ (એમ તું કહે તો) સ્વરૂપનો ઉઘાડ હોવો જોઈએ. તો પ્રેમ નથી. સ્વરૂપની દૃષ્ટિની સ્થિરતા આદિ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન હોય તો આમાં પ્રેમ નથી એમ કહેવાય, પણ એનો પ્રેમ નથી તો આમાં પ્રેમ છે અને વિષય-કષાયમાં ડૂબી ગયો છે. આહા..હા...! આવું છે. બેય પડખેથી (વાત કરી). આહા..હા...!

જ્ઞાનના ઉઘાડને નામે પોતાની મોટપ સેવે. આ..હા..હા...! દુનિયા પાસેથી પૈસા માગે, અનુકૂળતા લ્યે અને એમ કહે કે, અમને તો જ્ઞાન છે. પણ જ્ઞાન હોય તો નિર્મળતા હોય તો આ જાતનો લોભ જ તીવ્ર ન હોય. જ્ઞાનના ઉઘાડને નામે પર પાસે માગવું એ હોઈ

શકે જ નહિ. આહા..હા...! આકરી વાત છે, ભાઈ ! વીતરાગની એકેએક વાત એવી છે. આહા..હા...!

જુઓ ! એનો અર્થ કર્યો, જુઓ ! 'તેઓ સ્વચ્છંદથી અતિ મંદ-ઉદમી છે...' અતિ મંદ-ઉદમી છે એમ કીધું. '(સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો પુરુષાર્થ કરતા નથી,...)' અંતરમાં વલણ કરતા નથી. હજી ભલે પામ્યા ન હોય પણ અંતરમાં વલણ હોય છે એને પણ અહીં ઊભા રાખ્યા છે. પણ જેને અંતરનું વલણ જ નથી અને એકલો મંદ ઉદમ (છે), સ્વભાવ તરફ છે નહિ અને પુણ્ય-પાપની તીવ્રતામાં પડ્યો છે. આહા..હા...! છે ? 'સ્વચ્છંદથી અતિ મંદ-ઉદમી છે...' (અતિસ્વચ્છન્દમન્દ-ઉદમા:) એ શબ્દ પડ્યો છે. સમ્યક્દષ્ટિ ન હોય પણ સમ્યગ્દર્શન સન્મુખ, મિથ્યાદષ્ટિ હોય તેને અહીંયાં આગળ આમાં નથી રાખ્યો. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દર્શનની સન્મુખ છે, છે હજી મિથ્યાત્વ પણ સન્મુખ છે એને આ પર તરફના વિષય-કષાયમાં લીનતા હોતી નથી, એમાં અંદર રસ હોતો નથી. આહા..હા...! એથી આ શબ્દ વાપર્યો છે - (અતિસ્વચ્છન્દમન્દ-ઉદમા:).

અંતર ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ, એના તરફનો ઝુકાવ અને વલણ જરીયે નથી અને એકલા વિષય-કષાયના પરિણામ તરફના ઝુકાવમાં પડ્યો છે... આહા..હા...! ભારે શ્લોક છે. જેમ એ પુણ્ય-પાપના કરનારાઓ પણ ધર્મ માનીને ડૂબેલા છે એમ જેને અંતર્મુખનો પ્રયત્ન જ નથી, અંતર્મુખ (થવાનો) જે પ્રયત્ન જોઈએ એ પ્રયત્ન જ નથી અને એકલો બહિર્મુખનો પ્રયત્ન (છે) અને જ્ઞાનનો ઉઘાડ (છે), એનાથી અમને ધર્મ થશે (એમ માનનારા) પણ ડૂબેલા છે. આહા..હા...! એ પણ મિથ્યાત્વમાં છે એમ કહેવું છે. ડૂબેલા એટલે ક્યાં ડૂબ્યા છે ? મિથ્યાત્વમાં ડૂબ્યા (છે) ઈ સંસારમાં ડૂબ્યા છે. આહા..હા...!

વાસ્તવિક અંદર વસ્તુ પ્રભુ ! શુદ્ધ આનંદઘન ! તેના તરફનું વલણ જ નથી, ઝુકાવ જરીયે નથી અને એકલા જ્ઞાનના ઉઘાડને નામે વિષય-કષાયને સેવી સ્વચ્છંદી (થઈ) પૈસા આદિ અનેક પ્રકારે છે ને અત્યારે ? જ્ઞાનને નામે પૈસા ઉઘરાવે, અમને જ્ઞાન થયું માટે પૈસા આપો, આમ કરો, તેમ કરો. આહા..હા...! એ પરમાં એકદમ લાલસાવાળા (મિથ્યાદષ્ટિ છે). અંદરમાં તો અતિ મંદ ઉદમ છે. એટલે કે તેના તરફનું વલણ જરીયે નથી. આ..હા..હા...!

સ્વભાવ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ ! જે એ જ ચીજ છે એ આત્મા છે એવા પૂર્ણાનંદનું ધ્યેય નથી, ધ્રુવનું જેને ધ્યેય નથી અને જ્ઞાનના ઉઘાડમાં ધ્યેય (અને) લક્ષ તો ફક્ત પર તરફ છે. આ..હા...!

મુમુક્ષુ :- પર તરફ લક્ષ છે એટલે ?

ઉત્તર :- અંતર તરફ નહિ, પર તરફ (જ છે). આત્મા સિવાયના જેટલા પરપદાર્થ છે એટલી તરફનું વલણ છે. આત્મા તરફનો મંદ ઉદમ પણ નથી અને સ્વચ્છંદમાં મહા ઉદમવાળા થઈને (ફરે છે). આહા..હા...! એવી વાત છે.

‘(સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો પુરુષાર્થ કરતા નથી,...)’ જુઓ ! ઈ મંદ ઉદમની વ્યાખ્યા આમ કરી. સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો અંતર ઝુકાવ, પુરુષાર્થ કરતા નથી. પ્રમાદી (થઈને) પડ્યા (છે). પ્રમાદના પોટલા (છે). આ..હા...! ‘(અને વિષય-કષાયમાં વર્તે છે).’ પાછું જોયું ? અતિ સ્વચ્છંદ છે ને ! મંદ ઉદમ એટલે પુરુષાર્થ સ્વ તરફ કરતા નથી, પ્રમાદી છે અને એકલા વિષય-કષાયમાં વર્તે છે એમ. આહા..હા...! એ પણ ડૂબેલા છે. એ પણ મિથ્યાત્વમાં જ પડ્યા છે એમ કહેવું છે. આહા..હા...!

(તે વિશ્વસ્ય ઉપરિ તરન્તિ) હવે ત્રીજો, ત્રીજો.. ત્રીજો (બોલ છે). બે બોલ કીધા, હવે ત્રીજો સમ્યક્દષ્ટિનો (બોલ કહે છે). ‘તે જીવો વિશ્વના ઉપર તરે છે કે...’ (યે સ્વયં સતતં જ્ઞાનં ભવન્તઃ કર્મ ન કુર્વન્તિ) આહા..હા...! ‘જેઓ પોતે નિરંતર...’ આનંદરૂપ થતા ‘જ્ઞાનરૂપ થતા-પરિણમતા...’ જ્ઞાન એટલે વસ્તુ જે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તે રીતે પરિણતિમાં જ્ઞાનરૂપ થતા, એમ. આહા..હા...! જાણવાના ક્ષયોપશમનું જ્ઞાન નહિ. આ તો જેવું સ્વરૂપ ચૈતન્ય છે તેવી રીતે તેનું જ્ઞાન થતા, તેનું પરિણમન થતા, એમ. આહા..હા...!

‘જેઓ પોતે નિરંતર જ્ઞાનરૂપ થતા...’ આ..હા...! વિશ્વના ઉપર તરતા એટલે રાગથી માંડીને બધી ચીજોથી ભિન્ન રહેતા. ઉપર તરતા એમ આવે છે ને ? ૧૪૪ (ગાથામાં) ‘ઉપર તરતો’ (શબ્દ) આવે છે ને ! ત્યાં આવે છે. વિશ્વ ઉપર તરંતા. રાગથી માંડીને બધી ચીજોથી ભિન્ન રહેતા. આ..હા...! એ વિશ્વ ઉપર તરંતા એટલે ભિન્ન રહેતા. આહા..હા...! જ્ઞાનીને રાગ હોય છતાં એનાથી તે ભિન્ન રહે છે. આહા..હા...! સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે તેના ધ્રુવના ધ્યાનમાં ધ્યેય તો ધ્રુવ છે. એની અંદર મગ્ન છે એ વિશ્વ ઉપર તરે છે. રાગથી માંડીને બધી ચીજોથી ભિન્ન રહ્યા છે, એમ. તરે છે એટલે એનાથી ભિન્ન રહ્યા છે. આહા..હા...!

‘તે જીવો વિશ્વના ઉપર તરે છે કે...’ (યે સ્વયં સતતં જ્ઞાનં ભવન્તઃ કર્મ ન કુર્વન્તિ) એમ. જે પોતે નિરંતર જ્ઞાનસ્વરૂપ પરિણમતા થકા. જ્ઞાન એટલે આત્મસ્વરૂપ (તે રૂપે) પરિણમતા થકા. આખા આત્માના સ્વરૂપનું પરિણમન કરતા થકા. આહા..હા...! ‘કર્મ કરતા નથી...’ રાગ આવે તેનો કર્તા થતો નથી, અકર્તાપણે જાણે છે. ‘અને...’ (જાતુ પ્રમાદસ્ય વશં ન યાન્તિ) ‘ક્યારેય પ્રમાદને વશ પણ થતા નથી (–સ્વરૂપમાં ઉદમી રહે છે).’ આ..હા..હા...! ધર્મી જીવ તો સદાય સ્વરૂપ તરફના વલણથી ચૂકતા નથી. આ..હા...! ધ્રુવના ધ્યેયને ભૂલતા નથી. આ..હા...! એથી તે પ્રમાદને વશ થતા નથી. આહા..હા...! ભારે ભાઈ શ્લોક ! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ ટૂંકામાં ઘણું નાખ્યું છે ! ઘણું નાખ્યું છે !!

(જાતુ પ્રમાદસ્ય વશં ન યાન્તિ) ‘ક્યારેય...’ પણ. કદાચિત્ કહે છે ને ! ‘જાતુ’ શબ્દનો (અર્થ) આવે (છે) ને ? કદાચિત્, ક્યારેય. એમ. અહીં ‘ક્યારેય’ નાખ્યું છે. ‘પ્રમાદને વશ પણ થતા નથી...’ આ..હા..હા...! એ સ્વરૂપને ભૂલી અને રાગને વશ થતા નથી. સ્વરૂપની જાગૃતિ તો ધર્મીને સદાય રહે છે. એને પછી ભેદજ્ઞાન કરવું પડતું નથી. આહા..હા...! ભેદજ્ઞાન

થયું છે એ સદાય રહ્યા જ કરે છે. ભેદપણે જ રહ્યા કરે છે. સ્વરૂપ તરફ જ વલણ જાવાથી રાગથી ભિન્નની ભેદ-દશા સદાય રહ્યા જ કરે છે. આહા..હા...! આવો માર્ગ છે.

ભાવાર્થ :- ‘અહીં સર્વથા એકાંત અભિપ્રાયનો નિષેધ કર્યો છે...’ સર્વથા એકાંત. પુણ્ય-પાપના ભાવથી મોક્ષ થશે એ સર્વથા એકાંત મિથ્યાત્વ (છે). એમ આત્માના સ્વરૂપ તરફના વલણ વિના એકલા જાણપણાથી મોક્ષ થશે એ પણ એકાંત અભિપ્રાય છે. આહા..હા...! ‘સર્વથા એકાંત અભિપ્રાયનો નિષેધ કર્યો છે કારણ કે સર્વથા એકાંત અભિપ્રાય જ મિથ્યાત્વ છે.’ આહા..હા...!

‘કેટલાક લોકો પરમાર્થભૂત જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને તો જાણતા નથી...’ ભગવાન તો જ્ઞાનસ્વરૂપ જ્ઞાતા-દષ્ટા છે. ત્રિકાળી જ્ઞાતા-દષ્ટા છે તેનું તો જ્ઞાન નથી, તેની પ્રતીત નથી, તેનો અનુભવ નથી ‘અને વ્યવહાર દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ ક્રિયાકાંડના આડંબરને...’ આહા..હા...! દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન અને દયા, દાન, વ્રતના વિકલ્પ. એવા ‘ક્રિયાકાંડના આડંબરને...’ ક્રિયાકાંડનો બધો આડંબર છે. આહા..હા...! એમાં ઘેરાય ગયો છે. એનાથી ભિન્ન ભગવાન જ્ઞાતા-દષ્ટા છે તેના તરફ તો ઝુકાવ, વલણ છે નહિ અને એકલા પુણ્યની ક્રિયામાં અને પાપની ક્રિયામાં. ‘ક્રિયાકાંડના આડંબરને મોક્ષનું કારણ જાણી તેમાં તત્પર રહે છે...’ આહા..હા...! અજ્ઞાની. ‘તેનો પક્ષપાત કરે છે.’

‘આવા કર્મનયના પક્ષપાતી લોકો...’ કર્મનય એટલે આ પુણ્ય-પાપના ભાવ, ઈ (કર્મનય). ‘જેઓ જ્ઞાનને તો જાણતા નથી...’ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ પૂર્ણાનંદનો નાથ ધ્રુવ, તેના તરફ તો ધ્યેય નથી, વલણ નથી, વિશ્વાસ નથી. તે તરફની રુચિની મંદતા છે, ઠેકાણું નથી. અહીં બહારમાં રુચિની ઉગ્રતા છે. આ..હા...! દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ(માં) એટલો ઉત્સાહ.. એટલો ઉત્સાહ... ઓ..હો..હો.....! મંદિરમાં પ્રતિમા સ્થાપી એટલે જાણે શું કર્યું અમે ! કૂદે... કૂદે આમ નાચે સ્થાપનારો ! એમ કે, આહા..હા...! અમે તો ભગવાનને (બિરાજમાન કર્યા) ! પણ એ તો એકલો રાગ છે. એ ટાણે આત્મા રાગરહિત છે તે તરફનું વલણ તો જરીયે નથી. શુદ્ધ ચૈતન્યઘન આત્મા તરફ તો વલણ, ઝુકાવ છે નહિ અને એકલા પર તરફના રાગમાં અમે મંદિર સ્થાપ્યા, અમે લાખો (રૂપિયા) ખર્ચ્યા, પાંચ લાખ ખર્ચ્યા, દસ લાખ ખર્ચ્યા.

મુમુક્ષુ :- પુણ્યને હેય માનતો નથી.

ઉત્તર :- એ પુણ્યને ઉપાદેય માને છે. આહા..હા...! એટલે ધર્મનું કારણ માને છે. આહા..હા...!

‘આવા કર્મનયના પક્ષપાતી લોકો – જેઓ જ્ઞાનને તો જાણતા નથી...’ વસ્તુ ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્યઘન છે તેના તરફનું તો વલણ જ નથી, તેના તરફનો તો કોઈ ઝુકાવેય નથી. થોડો પણ પુરુષાર્થ સ્વભાવ તરફ હોય એ પણ નથી. બધો પુરુષાર્થ પુણ્ય અને પાપમાં રોકી દીધો છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ‘વ્યવહાર દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ ક્રિયાકાંડ...’

એ બધો ક્રિયાકાંડ, રાગ છે. આહા..હા...! પંચ કલ્યાણક કરે, ધમાધમ ! એમાં લાખ-બે લાખ ખર્ચે. ઇન્દ્રો થાય. આહા..હા...! જાણે કે અમે શું કર્યું ! આ..હા...! ભાઈ ! એ તો પર તરફના વલણવાળો રાગ છે. એ આત્મા તરફના વલણવાળી દશા ક્યાં છે ત્યાં ? આહા..હા...! ગમે એટલા પંચકલ્યાણકમાં કરોડ રૂપિયા ખર્ચે અને આખા ગામને જમાડે. ગામ ધુમાડાબંધ (જમાડે કેમકે) ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી છે ! તેથી શું થયું, કહે છે. અંતર આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, તેના તરફનો તો ઝુકાવ નથી અને એકલા આ તરફના ઝુકાવથી ધર્મ માને છે ઈ (મિથ્યાત્વમાં) ડૂબી ગયેલા છે. આ..હા...! આ વાત...! હાથી કાઢે, ઘોડા કાઢે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- આપણે હાથી તો લાવીએ છીએ.

ઉત્તર :- ઈ જ કહીએ છીએ. લાવે છે છતાં એની મર્યાદા છે. એ તરફના વસ્તુના ભાગ ઉપર મર્યાદા છે, જોર ત્યાં નથી. અહીં જોર જોઈએ. હોય ભલે, ઈ તો કીધું ને ! જ્ઞાનીને (એવો ભાવ) હોય છે પણ તેમાં એ એકાકાર થતો નથી. આ..હા...! હાથી, ઘોડા...

મુમુક્ષુ :- લોકો એમ કહે છે કે, તમે કરો ઈ બરાબર અને અમે કરીએ એ બરાબર નહિ.

ઉત્તર :- એમ કોણે કીધું ? જે કંઈ આત્માના સ્વભાવ તરફનો ઝુકાવ નથી અને કરે છે અને એકલો પર તરફ ઝુકાવ છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે. અહીં તો ઈ (વાત છે). ગમે તે મોટી ધમાલ કરે, પંચ કલ્યાણક કરે, ગજરથ ચલાવે એથી શું થયું ? એ તો પરની ક્રિયા છે. એ બાજુ ભાવ કદાચિત્ હોય તો રાગ મંદ છે અને એ તો ક્રિયાકાંડ છે. એનાથી ધર્મ માને છે એ તો ડૂબી ગયા છે. આહા..હા...! આવી વાત છે. એમાં સાધુને આહાર-પાણી દ્યે ને એમાં ઉત્સાહ કરે. જાણે આપણું તો કલ્યાણ થઈ જશે ! ભાઈ ! એ તો પર તરફના વલણનો ભાવ છે, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- એવું તો શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે, મુનિને આહાર દે તો સંસાર પરિત કરે.

ઉત્તર :- પરિત સંસાર કર્યો ઈ કહેતા નથી. શ્વેતાંબરમાં છે, દ્વિગંબરમાં નથી. શ્વેતાંબરમાં છે (કે), આ સાધુને આહાર આપે તો પરિત સંસાર (કર્યો). બિલકુલ જૂઠી વાત છે. પરદ્રવ્ય તરફના વલણનો ભાવ ઈ રાગ છે, રાગ ઈ તો સંસારનું કારણ છે. અંતરદષ્ટિ તે વખતે સ્વભાવ સન્મુખ હોય તો એ રાગ પુણ્યનું કારણ છે અને અહીંયાં જેટલી શુદ્ધતા છે તે નિર્જરાનું કારણ છે. એમ બેય એકસાથે હોય પણ આત્માની શુદ્ધતા તરફનું વલણેય નથી, ઝુકાવ નથી, રુચિ નથી... આહા..હા...! એની પૂર્ણતાના પ્રભુતાની મોટપ જેને ભાસતી નથી અને આ રાગની ક્રિયાની મોટપ જેને ભાસે છે (તે મિથ્યાત્વમાં ડૂબેલા છે). આહા..હા...! આ તો વીતરાગમાર્ગ ચોખ્ખો છે, બાપુ ! આમાં ક્યાંય (પોલ ચાલે તેવું નથી). આ..હા...!

‘જ્ઞાનને તો જાણતા નથી અને કર્મનયમાં જ ખેદબિન્ન છે...’ જોયું ? એ શુભભાવમાં

ખેદખિન્ન (છે). દુઃખ, એકલું દુઃખ વેદે છે. 'તેઓ - સંસારમાં ડૂબે છે.' સંસાર (કહીને) મિથ્યાત્વમાં ડૂબી ગયા છે એમ કહેવું છે.

'વળી કેટલાક લોકો આત્મસ્વરૂપને યથાર્થ જાણતા નથી...' જેઓ ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ જ્ઞાનઘન નિર્મળ સ્વરૂપને તો જાણતા નથી 'અને સર્વથા એકાંતવાદી મિથ્યાદષ્ટિઓના ઉપદેશથી અથવા પોતાની મેળે જ અંતરંગમાં જ્ઞાનનું સ્વરૂપ...' આહા...હા...! 'ખોટી રીતે કલ્પી...' વાસ્તવિક સ્વરૂપ તરફનો ઝુકાવ નથી અને એકલા બહારના જાણપણામાં (રોકાઈને) આહા...હા...! 'તેમાં પક્ષપાત કરે છે. પોતાની પરિણતિમાં જરાય ફેર પડ્યા વિના...' જોયું ? વાત અહીં છે. આમાંય છે. પોતાની દશામાં કાંઈ ફેર પડ્યા વિના, અંતર્મુખના કાંઈ જરીયે વલણ વિના. આહા...હા...!

'પોતાની પરિણતિમાં જરાયે ફેર પડ્યા વિના તેઓ પોતાને સર્વથા અબંધ માને છે...' અમારે અબંધ છે. અમારે શું છે ? ઈ તો આવે છે ને ! 'નિર્જરા અધિકાર'માં નથી આવતું ? ક્લેશ કરો તો કરો. આહા...હા...! એક 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ'નો કળશ છે. આ...હા...!

મુમુક્ષુ :- તપશ્ચર્યા કરે છે તેને માટે છે.

ઉત્તર :- ઈ તપસ્યા કરે ઈ તો રાગ છે, ઈ બધી તપસ્યા ક્યાં (છે) ? આત્મા તરફનું વલણ નથી (ત્યાં) તપસ્યા (કેવી) ? છ છ મહિનાના અપવાસ અનંત વાર કર્યા. ભગવાનની આરતી અનંત વાર ઉતારી, ભગવાનની સેવા, ભક્તિ, પૂજા અનંત વાર (કરી). ઈ તો પર તરફનું વલણ તો રાગ છે. આ...હા...! 'પરદવાદો દુર્ગઈ' પરદ્રવ્યના વલણ તરફ તો ચૈતન્યની ગતિ છે જ નહિ. એમાં જાણપણાને નામે તેમાં રોકાઈ જઈ અને અંતરનું વલણ કરતા નથી એ ડૂબી ગયેલા છે. આહા...હા...!

'પોતાની પરિણતિમાં જરાય ફેર પડ્યા વિના...' છે ને ? અતિ મંદ ઉદમ છે ખરું ને ! 'તેઓ પોતાને સર્વથા અબંધ માને છે અને વ્યવહાર દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના ક્રિયાકાંડને નિરર્થક જાણી છોડી દે છે.' નથી થતી શુદ્ધતા અને અશુભમાં પડીને શુભને છોડી દે છે, એમ કહે છે. આહા...હા...! ક્રિયાકાંડ શુભભાવ છે એ છોડી દે છે અને અશુભમાં પડ્યો છે, શુદ્ધતાનું લક્ષ નથી.

મુમુક્ષુ :- ક્રિયાકાંડ નિરર્થક થયું ને ?

ઉત્તર :- નિરર્થક જ છે. ક્રિયાકાંડ તો નિરર્થક જ છે પણ ક્રિયાકાંડ નિરર્થક છે ઈ જ્ઞાનના સ્વરૂપની ખબર છે, આ બાજુ વલણનો ઝુકાવ છે એનો ક્રિયાકાંડ નિરર્થક છે. ઈ તો જ્ઞાનીનેય ક્રિયાકાંડ નિરર્થક છે. એ તો આમાં આવી ગયું ને ? મિથ્યાદષ્ટિનું યતિપણું ઈ બંધનું કારણ છે અને સમ્યક્દષ્ટિનું યતિપણું મોક્ષનું કારણ છે એમ છે નહિ. યતિપણું છે, ઈ બેય ક્રિયાકાંડ છે. યતિને ભરોસે રહીશ નહિ. અંદર ભગવાનનો ભરોસો કર ! આહા...હા...! બહારના અઠ્યાવીસ મૂળગુણના ભરોસે રહીશ નહિ. અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પાળીએ

છીએ, પંચ મહાવ્રત પાળીએ છીએ, જાવજીવ બ્રહ્મચર્ય પાળીએ છીએ. એના ભરોસે રહીશ નહિ. કારણ કે એ તો પર તરફના વલણનો ભાવ છે. આહા..હા...!

‘વ્યવહાર દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના ક્રિયાકાંડને નિરર્થક જાણી છોડી દે છે.’ એમ જાણીને (છોડી દે છે). સ્વરૂપ તરફ દૃષ્ટિ નથી, ઝુકાવ નથી અને પુણ્યને છોડીને પાપમાં પડ્યા છે, એમ કહે છે. આ..હા...! ‘આવા જ્ઞાનનયના પક્ષપાતી લોકો જેઓ સ્વરૂપનો કાંઈ પુરુષાર્થ કરતા નથી...’ એમ. આહા..હા...! પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ ! તેના તરફ જરીયે ઝુકાવ નથી, વલણ નથી, તેના તરફના પ્રયત્નનો બિલકુલ અભાવ છે અને એકલા જ્ઞાનના ઉઘાડથી ધર્મ માનીને વિષય-કષાયને સેવે છે. આ..હા...! ‘આવા જ્ઞાનનયના પક્ષપાતી લોકો જેઓ સ્વરૂપનો કાંઈ પુરુષાર્થ કરતા નથી...’ જોયું ? ‘અને શુભ પરિણામોને છોડી...’ દે છે. એમ લ્યે છે. શુભ પરિણામને છોડી દે છે. એ ‘વિષય-કષાયમાં વર્તે છે તેઓ પણ સંસારસમુદ્રમાં ડૂબે છે.’

આ તો વીતરાગમાર્ગ છે, ભાઈ ! જરીયે પણ ફેરફાર હોય તો અહીં પાલવે એવું નથી, કહે છે. જ્ઞાનનો ઉઘાડ ક્ષયોપશમ છે ઈ પરલક્ષી છે. એ તો શબ્દજ્ઞાન છે, કંઈ આત્મજ્ઞાન નથી. એ શબ્દજ્ઞાનમાં સંતોષાય અને આત્મજ્ઞાન તરફ વલણ કરતો નથી અને બાકી કષાયના ભાવ તીવ્ર આવ્યા જ કરે તોપણ દરકાર કરતો નથી. આહા..હા...! એ ડૂબી ગયેલા છે. આહા..હા...!

‘વિષય-કષાયમાં વર્તે છે...’ પાછુ એમ કીધું ને ! સ્વરૂપનો જરીયે ઉદમ નથી, ‘શુભ પરિણામોને છોડી સ્વચ્છંદી થઈ વિષય-કષાયમાં વર્તે છે તેઓ પણ સંસારસમુદ્રમાં ડૂબે છે.’ સંસારસમુદ્ર એટલે મિથ્યાત્વ. આહા..હા...! મિથ્યાત્વ એ જ સંસાર છે. એ એકાંતપણું છે એ જ મિથ્યાત્વ છે અને એ જ સંસાર છે. અંતરના સ્વરૂપ તરફ વલણ નથી અને એકલા જ્ઞાનના ઉઘાડના ભાવમાં જ ધર્મ માની (બેસે). શબ્દજ્ઞાન થઈને, એ શબ્દજ્ઞાન તો અગિયાર અંગનું જ્ઞાન અનંત વાર કર્યું. એ જો ધર્મનું કારણ હોય તો અગિયાર અંગનું જ્ઞાન અનંત વાર થયું. આહા..હા...! એ શબ્દજ્ઞાનમાં સંતોષાય જાય છે પણ આત્મજ્ઞાન તરફ વલણ કરતા નથી. અહીં તો એવું છે રોકડેરોકડા, જેટલા હોય એટલા. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- શરાફની પેઠી હોય ને.

ઉત્તર :- આડુંઅવળું કાંઈ ચાલે નહિ. પહેલા એવો રિવાજ હતો. રૂપિયો ખોટો હોય તો ચાલવા ન દે. ચોડી દે પોતે, ઉંબરામાં ચોડી દે. પોતાના ઉંબરામાં ચોડી દે. પેલો ના પાડે તો કહે, નહિ, ચાલવા નહિ દઉં. (આ તો) વીતરાગની દુકાન છે, શરાફી ! એમાં કાંઈ આડુંઅવળું ચાલે એવું નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ઉભયાભાસી હોય તો ?

ઉત્તર :- એ ઉભયાભાસી પણ ઈ છે. આહા..હા...!

‘મોક્ષમાર્ગી જીવો જ્ઞાનરૂપે પરિણમતા થકા...’ દેખો ! શુદ્ધ આત્માની શ્રદ્ધા, જ્ઞાનરૂપે પરિણમતા થકા ધર્મી. ‘શુભાશુભ કર્મને હેય જાણે છે...’ ત્રીજા નંબરના (જીવ લીધા). ‘મોક્ષમાર્ગી જીવો...’ શુદ્ધ સ્વરૂપે પરિણમતા થકા. આ..હા...! ‘શુભાશુભ કર્મને હેય જાણે છે અને શુદ્ધ પરિણતિને જે ઉપાદેય જાણે છે.’ એ તો શુદ્ધ સ્વભાવની નિર્મળ પરિણતિ થાય તે જ ઉપાદેય છે (એમ માને છે). સમકિતી શુભભાવને ઉપાદેય માનતો નથી. આ..હા...!

‘તેઓ માત્ર અશુભ કર્મને જ નહિ પરંતુ શુભ કર્મને પણ છોડી...’ શુભ - પુણ્ય. આહા..હા...! ધર્મી ‘સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાને નિરંતર ઉદમવંત છે...’ સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાને નિરંતર ઉદમવંત છે. આહા..હા...! ‘સંપૂર્ણ સ્વરૂપસ્થિરતા થતાં સુધી તેનો પુરુષાર્થ કર્યા જ કરે છે.’ તે તરફ એ પુરુષાર્થ હોય જ છે. આ..હા..હા...! ભેદજ્ઞાનથી... આવતું નથી ? ભેદજ્ઞાનથી ચારિત્ર થાય છે (એવી) ગાથા આવે છે ને ! ઈ એના તરફનું વલણ જ હોય છે. અંતર... અંતર... અંતર... અંતર્મુખ. એથી તે ‘સંપૂર્ણ સ્વરૂપસ્થિરતા થતાં સુધી તેનો પુરુષાર્થ કર્યા જ કરે છે.’

‘જ્યાં સુધી, પુરુષાર્થની અધૂરાશને લીધે, શુભાશુભ પરિણામોથી છૂટી સ્વરૂપમાં સંપૂર્ણપણે ટકી શકાતું ત્યાં સુધી - જોકે સ્વરૂપસ્થિરતાનું અંતર-આલંબન (અંતઃસાધન) તો શુદ્ધ પરિણતિ પોતે જ છે...’ અંતર ધ્રુવ ધ્યેય તો એને જ છે. આહા..હા...! ધ્રુવનું જ આલંબન છે, જ્ઞાયકનું જ આલંબન છે. શુદ્ધ ભાવ ત્રિકાળ અંતર તત્ત્વનું જ આલંબન છે. બહિર્તત્ત્વ રાગાદિનું આલંબન પણ નહિ એમ કહે છે. આ..હા...!

‘જોકે સ્વરૂપસ્થિરતાનું અંતર-આલંબન (અંતઃસાધન) તો શુદ્ધ પરિણતિ પોતે જ છે તોપણ - અંતર-આલંબન લેનારને જેઓ બાહ્ય આલંબનરૂપ કહેવાય છે એવા (શુદ્ધ સ્વરૂપના વિચાર આદિ) શુભ પરિણામોમાં તે જીવો હેયબુદ્ધિએ પ્રવર્તે છે,...’ સમકિતીને શુભભાવ આવે છે (પણ) હેયબુદ્ધિએ પ્રવર્તે છે. આ..હા...! ‘પરંતુ શુભ કર્મોને નિરર્થક ગણી છોડી દઈને સ્વચ્છંદપણે અશુભ કર્મોમાં...’ નથી પ્રવર્તતા. વાત ઈ છે. (એમ) ‘પ્રવર્તવાની બુદ્ધિ તેમને કદી હોતી નથી.’ શુભને છોડીને અશુભમાં પ્રવર્તવું એવી બુદ્ધિ કદી હોતી નથી.

‘આવા જીવો - જેઓ એકાંત અભિપ્રાય રહિત છે તેઓ - કર્મનો નાશ કરી, સંસારથી નિવૃત્ત થાય છે.’ લ્યો ! એ ત્રીજા બોલની વાત કરી.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)